

УДК 82.09=161.1»187/191»:821.161.2-3Франко І.

Микола Легкий
Інститут Івана Франка НАН України**ПРОЗА ІВАНА ФРАНКА. ПОЛЬСЬКОМОВНА РЕЦЕПЦІЯ
В КРИТИЦІ ТА ПРИВАТНОМУ ЛИСТУВАННІ**

У статті розглянуто проблему рецепції прози Івана Франка у прижиттєвій польській та українській польськомовній критиці, з'ясовано логіку (обставини й мотиви), структуру (спеціальна рецензія, синтетична стаття, листування), прагматику (видання, перекладання твору) та семантику рецепційних актів.

Ключові слова: рецепція літературного твору, польська, українська польськомовна критика, логіка, структура, прагматика, семантика рецепційного акту.

Mykoła Łehkyu. Proza Iwana Franki. Polskojęzyczna recepcja w krytyce i korespondencji prywatnej. W artykule rozpatrzono problem recepcji prozy Iwana Franki w polskiej i ukraińskiej krytyce polskojęzycznej, wyjaśniono logikę (okoliczności i motywy), strukturę (recenzja specjalna, artykuł syntetyczny, korespondencja), pragmatyka (publikacja, tłumaczenie utworu) i semantyka recepcyjnych aktów.

Słowa kluczowe: recepcja dzieła literackiego, polska, ukraińska polskojęzyczna krytyka, logika, struktura, pragmatyka i semantyka aktu recepcyjnego.

Mykola Lehkyu. Ivan Franko's prose. Polish reception in criticism and private messaging. The problem of reception of Ivan Franko's prose in lifetime polish and ukrainian polish-speaking critics is considered, and the logic (circumstances and motives), structure (special revue, synthetic article, messaging), pragmatics (edition, work translation) and semantics of receptional acts are found in the article.

Key words: reception of literary composition, polish, ukrainian, polish-speaking critics, logic, structure, pragmatics, semantics of receptional act.

Проблема рецепції прозових творів Івана Франка у польській та українській польськомовній критиці й у приватному листуванні — поліаспектна й багатопланова. Вона потребує ще ґрунтовних та ретельних студій, адже вимагає з'ясування логіки (обставин і мотивів), структури (спеціальна рецензія, ширша синтетична стаття, принагідне висловлювання тощо), прагматики (видання, перекладання твору і т. ін.), семантики рецепційних актів. У нашому дослідженні зосереджуємо увагу на *прижиттєвій* польськомовній рецепції прозових творів письменника (тобто зафіксованих за життя Франка фактах, що свідчать про певне сприймання його прозових творів).

Цікаво, що чи не першим польськомовним реципієнтом Франкової прози був українець Олександр Кониський. У невідомій синтетичній праці «Zarysu ruchu literackiego rusinów», надрукованій у варшавському журналі «Ateneum» (1885. — Т. 3. — Zesz. 2), йдеться й про творчість Франка, зокрема його прозу. У праці відзначено, що серед українських прозаїків Галичини вирізняється Франко, молодий і талановитий письменник, мова якого в повістях та оповіданнях у порівнянні з поетичними творами й науковими працями значно чистіша і наближається до стилю вірцевих письменників. Кониський акцентував на багатогранності творчої діяльності Франка, однак зауважив, що «така різноманітність праць і занять, здається, не йде на користь молодому письменникові; розкидаючись на всі боки, він не може зосередитися на одному

предметі, квапиться, пише надто швидко, не достатньо обдумує предмет і не достатньо опрацьовує зовнішню форму». Франкові, на думку автора, шкодить також замилювання до цитувань російських письменників, зокрема Салтикова-Щедріна. Найкращими творами Франка Кониський вважав повісті «Захар Беркут», «*Voia constrictor*», оповідання «На дні», котре також зараховував до повістей, і радив йому писати тільки художні твори, не розпорощувати свого таланту на всі боки, зокрема уникати дрібних критичних праць, напрям яких шкідливо впливає на читача. На думку Кониського, манеру письма Франко запозичив в Українця (Драгоманова), в якого заперечувальний (*zaprzeczalny*) підхід до оцінювання речей та явищ, слабка ознайомленість із фактами й самим життям і якась злостивість поєднується зі сміливими фразами й легким гумором. Останніх двох рис, за спостереженнями Кониського, у Франка немає, тим-то його статті лише драгують молодшого читача й бентежать (*zrażają*) старшого, отже, не є корисними. Натомість майстерні твори «На дні» й «*Voia constrictor*» залишають на читачеві сильні враження й незатерті сліди, збуджують його думку, торкаються до душі, а цього повинен прагнути кожний серйозний письменник [10, с. 350–351].

Праця Кониського «*Zarysy ruchu literackiego rusinów*» мала значною мірою популяризаційний характер, адже знайомила польських читачів із найголовнішими здобутками української літератури, зокрема й творчістю Франка. Автор «Нарисів» високо цінував Франкову прозу, радив письменникові зосередити зусилля на написанні повістей, котрі за стилем та способом викладу вдавалися йому значно краще, аніж наукові праці, на яких помітно вплив Михайла Драгоманова.

Франко написав рецензію на цю працю, не знаючи, хто був її автором. У ній він зауважив неглибоке знання українського літературного процесу, наявність загальних фраз замість чітких висновків та узагальнень: «Загалом сказати треба о “*Zarysach ruchu lit[erackiego] Rusinów*”, що властиво про “рух”, т. є. про хід, зв’язок і ріст певних ідей, певних напрямів літературних там і мови нема. Автор не вміє навіть дібратися до провідних ідей у кожного поодинокого писателя, не вміє короткими а пластичними словами охарактеризувати певний напрям, навіть певний поодинокий твір. Критика його обертається в утертих загальниках; закиди, які робить поодиноким авторам або творам, дуже плитко продумані, дрібничні і казуїстичні (напр., пишучому сі слова закидає уподобання в надто частім цитуванні Щедріна!). <...> Автор, котрий без церемонії п. Українцеві (Драгоманову) закидає малу знайомість фактів, був би, певне, не понаписував таких курйозів, коли б був прочитав уважно бодай праці того самого Українця о Галичині, печатані в петербурзьких журналах “Вестник Европы” та “Дело” і в передмові до київського видання повістей Федьковича» [7, т. 26, с. 355–356].

Однією з перших польських читачок, котра висловила свої оцінки про Франкову творчість, була Еліза Ожешко. У листі до українського письменника від 20 березня 1886 р. з Гродна вона назвала повістку «На дні» та повість «Захар Беркут» «прегарними творами» («*prześlizczne utwory*») [12, с. 253]; зізналася, що пізнала в Франкові «*wysoce utalentowanego i niezmiernie sympatycznego pisarza*» («високоталановитого й безмежно симпатичного письменника») [12, с. 254].

У наступному листі 8 квітня 1886 р. Ожешко писала Франкові: «*Im więcej czytałam, tem mocniej czuję dziwną słodycz i poezję tej literatury. Czysta ona jak*

kryształ, ciepła jak wieczór letni, niespodziewanie oryginalna, do żadnej innej znanej mi nie podobna. Brakuje jej może nieco szerokich przestrzeni myślowych i na jej harfie nie znalazłam jeszcze wszystkich strun ludzkiego uczucia. Otóż czy wiecie, co mi się zdaje? Zdaje mi się, że Wy właśnie, Szanowny Panie, przeznaczeni jesteście do wiania w nią większej sumy filozoficznego pierwiastku, niż go dotąd posiada, i do rozszerzenia jej psychologicznych zakresów. Wnoszę o tym z dwu powieści Waszych: *Boa Constrictor* i *Na dni*, które odznaczają się bardzo filozoficzną i głęboką myślą, i z Waszego *Zachara Berkuta*, w którym skala uczuć i namiętności ludzkich jest szerszą, a szczególnie różnolitszą niż w innych znanych mi powieściach ukraińskich» [12, с. 264].

(«Чим більше читала, тим сильніше відчувала дивну насолоду і поезію цієї літератури. Чиста вона, як кришталь, тепла, як літній вечір, несподівано оригінальна, до жодної іншої, що мені відомі, не схожа. Може, трохи бракує їй широких просторів думки і на її арфі я не знайшла ще всіх струн людського чуття. Отже, знаєте, що мені здається? Здається мені, що власне Ви, Шановний Пане, призначені влити в неї більшу суму філософських елементів, ніж вона містить, і до розширення її психологічних обсягів. Роблю про це висновок з двох Ваших повістей: “Boa Constrictor” і “На дні”, котрі відзначаються дуже філософською і глибокою думкою, і з Вашого “Захара Беркута”, в якому шкала людських почуттів і пристрастей є ширшою, а особливо різноманітнішою, ніж в інших, відомих мені українських повістях»).

Еліза Ожешко, вирішивши системно ознайомитися з українською літературою, звернулася за допомогою до Франка, зав'язала листування з ним. У листах просила по змозі надсилати їй знакові твори українського письменства, ділилася враженнями від прочитаного. Її листи від 20 березня та 8 квітня 1886 р. свідчать про те, що знала окремі твори Франка й що «Boa constrictor», «На дні» та «Захар Беркут» припали їй до смаку. Поступово відкриваючи для себе «дивну насолоду і поезію» української літератури, відчувала в ній брак філософських обширів та психологічної глибини. Названі твори Франка, на її думку, покликані вирішити ці проблеми. Еліза Ожешко просила в українського письменника дозволу перекласти «Захара Беркута» та «На дні» польською мовою. «O te pozwolenie proszę Was bardzo i starać się będę usilnie, aby spod mego pióra utwór Wasz wyszedł bez szkody i szwanku; że zaś potrafię to może uczynić, ośmiela mię do tej nadziei moje dwudziestoletnie powieściopisarskie doświadczenie» («Про цей дозвіл прошу Вас дуже і старатимусь з усіх сил, щоби з-під мого пера Ваш твір (“Захар Беркут”. — М. Л.) вийшов без шкоди й вади; що, можливо, мені вдасться це зробити, — осмілює мене надія на мій двадцятилітній повістярський досвід») [12, с. 255]. Польська письменниця виношувала задум видати антологію українських повістей і новел, що їх мала сама перекласти польською мовою. До цієї антології мала на меті включити повість Франка «Захар Беркут», а також написати передмову з оглядом української літератури за останні тридцять років: «Umyśliłam utworzyć rodzaj antologii rusińskiej złożonej z tłumaczonych przeze mnie powieści i noweli, wśród których właśnie umieszczę Waszego Berkuta. Zbiór ten zaś poprzedzę obszernym obrazem Waszej beletrystyki z ostatnich lat trzydziestu». («Задумала створити різновид української антології, складеної з повістей і новел, що їх перекладу сама, серед яких, власне, поміщу Вашого “Беркута”. До цієї збірки додам розлогий огляд Вашої белетристики з останніх тридцяти років») [12, с. 266]. На жаль, із багатьох планів, пов'язаних із Франком та

українською літературою, Ожешко вдалося реалізувати один: повістку Франка «На дні» переклала польською мовою Елізіна подруга Марія Семашко, «з ініціативи, — за словами Франка, — і під доглядом Елізи Ожешкової» [7, т. 49, с. 250] («Na dnie. Studium społeczno-psychologiczne», газ. *Dziennik Łódzki*, 1888).

На початку 1887 р. редакція газети «Kurjer Warszawski» оголосила конкурс на оригінальну повість із суспільного життя, дізнавшись про який, І. Франко взявся за написання роману «Lelum i Polelum. Powieść współczesna». Восени того ж року твір було завершено, про що свідчить Франкова згадка у листі до Драгоманова від 26 листопада: «Роман <...> вже готов і швидко буде переписаний начисто. Штука вийшла доволі обширна (арк., може, з 12 або й більше) і, смію думати, інтересна (сцени з львівського життя газетярського, розправа судова, сцени з тюрми, сцени з життя уличних дітей, з бомбардування Львова в р. 1848 і т. д.)» [7, т. 49, с. 131]. Проте у квітні 1888 р. на засіданні конкурсної комісії ухвалено, що роман Франка жодної премії не отримав: першої не присуджено нікому, другу віддано Марії Родзевичівні за повість «Девайтис» [5, с. 164]. Григорій Вервес цей факт пояснював тим, що зміст та проблематика роману не могли «сподобатись ні членам журі, ні тим більше редакції журналу, розрахованого на невибагливого міщанського читача»: «Ідея підтримки селянської боротьби за ліси і пасовиська, підтримки легальної діяльності інтелігенції, яка активно обороняє інтереси трудящих, була для письменників “Kurjera Warszawskiego” чужою» [2, с. 110]. Франків твір не вийшов друком у жодному з польських видань.

На те, що роман Франка залишився без премії, болюче відреагувала в листах до письменника Наталія Кобринська, котра такий факт пояснювала «світоглядними й літературно-естетичними розбіжностями між ним та його польськими реципієнтами», а також «ідеологічним упередженням польського журі, яке не толерувало засадничих, власне українських ідей твору та національного світогляду його автора» [9, с. 355]. Так, у листі до Франка від 15 травня 1888 р. вона писала: «Головна причина спочивала в самій Вашій праці. Ви сильні і великі на своїм питомім ґрунті, — типи нашого народу, його поняття, виображення, чуття у Вас незрівнянні, а то не може так дуже припадати до душі навіть найоб'єктивнішим полякам» [див.: 9, с. 355–356. Листи письменниці цитуємо за сучасним правописом]. На думку Кобринської, рівнем художнього таланту і глибиною порушених у творі проблем Франко значно перевищив польську літературу і тим-то залишився незрозумілим польським рецензентам: «Ви, стоячи на своїм ґрунті яко незвичайний самостійний талант, перевищуєте о цілу голову їх літературний напрям, то і не легко приходить їм втягнути такого великана в свої тісні рамки» [див.: 9, с. 356].

Розмірковував про Франкову прозу й Володимир Масляк, котрий на сторінках краківського часопису «Przegląd Powszechny» помістив оглядову статтю «Z zesłorocznej literatury małoruskiej». Ведучи мову про альманах «Ватра», що з'явився друком у Стрию на Львівщині 1887 р., автор звернув увагу на оповідання Франка «Місія» і принагідно висловив свої оцінки творчості письменника загалом. «Wreszcie nie bez pewnych zalet jest powieść “Misya”, w której Iwan Franko <...> przedstawił z pewną tendencją zwichnięte marzenia misjonarza, wysłanego w sprawie unickiej na Podlasie. Naturalistyczny koloryt, któremu autor od pewnego czasu hołdować zaczął, starając się wyrobić mu prawo obywatelstwa w literaturze swego

narodu, a którym też posługiwał się on i w tej powieści, rozminął się z celem realnego przedstawienia rzeczy. Dziełne pióro, które już nie jedynem utworem zapisało na kartach narodowych wyraźnemi zgłoskami imię dzierżącego je, Iwana Franka, tym razem niezupełnie posłusznem było woli swego kierownika, bo wola ta osłabioną została już przez domieszkę wyraźnej tendencyjności. Utwory Franka, jednego z najzdolniejszych w młodszej generacji literatów, są wtedy tylko bez zarzutu, skoro Franko pisząc je stoi na stanowisku obiektywnego obserwatora bądź cierpiącej ludzkości, bądź życia i jego tajników, bądź walki, jaką to życie toczyć musi, chcąc się przy swojej egzystencji utrzymać. Zasłużony tłumacz „Fausta”, bezsprzecznie jeden z najzdolniejszych nowelistów małopolskich, autor wielu ciekawych naukowych rozpraw, zresztą publicysta, etnograf, statystyk, poeta staje się tyle razy wrogiem dzieł własnych, ilekroć tylko pisze cokolwiek z pewnym z góry ułożonym planem» [11, s. 234-235].

(«Зрештою, не без певних вартощів є повість „Місія”, в якій Іван Франко <...> подав з певною тенденцією звихнуті марення місіонера, посланого в справі унії на Підляшшя. Натуралістичний колорит, яким письменник від певного часу став послуговуватися, прагнучи надати йому право громадянства в літературі свого народу, і яким він користувався і в цій повісті, розминувся з метою реального зображення дійсності. Енергійне перо Франка, яке вже не одним твором вписало на національних сторінках виразними складами ім'я того, хто його тримає, цього разу не було цілком слухняним волі автора, бо ця воля послабилася домішкою виразної тенденційності. Твори Франка, одного з найталановитіших серед молодії генерації письменників, бездоганні лише тоді, коли він пише їх, перебуваючи на позиції об'єктивного obserwatora чи то гнобленого люду, чи життя та його таємниць, чи боротьби, котру мусить вести це життя, прагнучи втриматися в своєму існуванні. Заслужений перекладач „Fausta”, безперечно, один із найздібніших малоруських новелістів, автор багатьох цікавих наукових праць, зрештою, публіцист, етнограф, статистик, поет, Франко стільки разів ставав ворогом своїх творів, скільки разів писав щось за певним, згори укладеним планом»).

Надмірна тенденційність, на думку Масляка, знизилася художню вартість Франкової повісті «Захар Беркут»: «W skutek takiego przymusu siebie samego poronił Franko dłuższą powieść swoją „Zachar Berkut”, w której bohater Zachar, żyjący w XIII stuleciu, wbrew epoce, w której żyje, wbrew otaczających go stosunkom, deklamuje na temat podziału pracy i kapitału, jak pierwszy lepszy przespołeczniacz zahodnio-europejski ze szkoły Lassala. <...> Nieprzychylny traktowaniu sztuki ze stanowiska idealizmu, [Franko] próbuje metody realistycznej, ale nie umie się utrzymać w odpowiednich granicach; raz popada w naturalizm zakrawający na sposób Zoli, ale po większej części sam sobie przeczy, idealizując do nieskończoności kreślone postaci lub charaktery, lub wreszcie idealizując jakąś świetną przyszłość dla zwycięstwa swoich idei po dniach stanowczego, radykalnego przewrotu i w życiu duchowym i w życiu społecznym w łonie ludzkości, wśród której na teraz nie widzi on prawie nic dodatniego» [11, s. 235].

(«Внаслідок такого самопримусу згубив Франко свою повість „Захар Беркут”, в якій персонаж Захар, живучи в XIII столітті, всупереч своїй епосі, всупереч сучасним йому стосункам, промовляє на тему поділу праці й капіталу, як перший-ліпший західноєвропейський соціолог школи Лассала. <...> Не схильний до трактуван-

ня мистецтва з позицій ідеалізму, він [Франко. — М. Л.] застосовує реалістичний метод, але не вміє втриматися у відповідних межах; впадає в натуралізм типу Золя, відтак у більшості випадків сам собі заперечує, до безмежності ідеалізуючи зображені постаті чи їхні характери або, врешті, ідеалізуючи якимсь світлим майбуттям для перемоги своїх ідей після днів радикального перевороту в духовному і в громадському житті людства, в якій він тепер не бачить майже нічого позитивного»).

Масляк, як бачимо, не сприймав натуралістичного спрямування Франкової творчості, вбачав у ньому шкоду для поезики й естетики його творів. На відміну від Ожешко, повість «Захар Беркут», як і оповідання «Місія», він вважав «зіпсованими» натуралізмом, тому й відмовляв їм у високому художньому рівні. Слід зауважити, що відгуки Масляка про Франкові твори самі позначені тенденційністю й однобічністю, адже в повісті «Захар Беркут» ідеальну громаду на чолі з мудрим провідником, яка здатна дати відсіч будь-якому ворогові, протиставлено безрадісній сучасності, що характерно для романтичної естетики. Натуралістичні описи письменник вводить лише в батальних сценах, елементів натуралізму у творі вкрай мало. У Франковій творчості й справді простежуються суттєві відступи від реалістичного методу, та все ж оцінювати «Захара Беркута» з позицій реалізму навряд чи коректно. «Місія» ж не є типовим натуралістичним твором Франка; детальні фотографічні «неестетизовані» описи впроваджено в нього з метою мотивувати становлення характеру патера Гаудентія.

Ув огляді «Najświeższe objawy piśmiennictwa ruskiego» («Найсвіжіші прояви українського письменства», 1891), що був надрукований у петербурзькій газеті «Край» і републікований у часопису «Kurjer Lwowski», польський літературознавець, критик та фольклорист Леон Василевський (у «Край-у» під псевдонімом Płochocki) коротко зупинився на Франковій збірці «В поті чола» (1890). «Jedyny wybitniej utalentowany pisarz rusiński, — писав він, — wychowany na jałowej glebie Rusi halickiej, Iwan Franko, wydał w roku ubiegłym zbiór obrazków z życia nainiższych warstw społecznych p[od] t[ytułem] “W pocie czoła”. Rzeczy to niezaprzecznie piękne. Zapewnić by one mogły autorowi miejsce poczesne w każdym innym i nierównie bogatszem naszym piśmiennictwie. Odmalowane tu zostały postaci słabych, ubogich, poniżonych, spodzonych z plastyką i realizmem takim, że zniewalają one czytelnika do głębszego zastanowienia się nad losem tych chłopów, cyganów, żydów, więźniów i kobiet nieszczęśliwych nad przyczynami ich upadku i ponieważ, tkwiącemi ostatecznie w niemoralnym stanie całego ustroju społecznego.

Utworky Franka pisane po polsku były zamieszczane w czasopismach naszych. Czytelnicy Kraju przypominają sobie zapewne kilka jego szkiców jak np. “Ołówek”, “Przemysł domowy”, etc. Ogół nasz może więc tym sposobem uważać Franka za należącego w połowie do nas. Jedyny zarzut, jakiby ze stanowiska ultra-rusińskiego uczynić należało ślicznym tym obrazkom, dotyczy ich języka, obfitującego w zwroty i wyrazy, obce mowie małoruskiej» [13, c. 5].

(«Єдиний більш талановитий український письменник, вихований на неродючому ґрунті галицької Русі, Іван Франко, видав минулого року збірку образків п[ід] з[аголовком] “В поті чола”. Твори ці, безперечно, гарні. Вони могли б забезпечити авторові почесне місце в будь-якому іншому, і в значно багатшому нашому письменстві.

Постаті слабких, убогих, принижених, зневажених змальовано тут з такою пластикою і з таким реалізмом, що змушує читача глибоко замислитися над долею тих селян, циган, жидів, в'язнів і нещасних жінок, над причинами їхнього занепаду і повневір'яння, котрі конечно приховані в неморальному стані всього суспільного устрою.

Твори Франка, написані по-польськи, вміщено в наших часописах. Читачі “Краю” напевно пригадують собі кілька його нарисів, як-от “Оловець”, “Домашній промисл” та ін. Наша громадськість, отже, може таким чином вважати Франка за такого, що наполовину належить нам. Єдиний закид, що його належить зробити тим гарним образкам з ультраукраїнської позиції, стосується до їхнього викладу, котрий рясніє зворотами й виразами, чужими для української мови»).

Леон Василевський, як бачимо, високо поцінував збірку Франка, як і його талант письменника, відзначивши пластику й реалістичність зображення у творах, котрі змушують читача замислюватися над причинами руйнування особистостей — представників різних національностей та соціальних станів. Франка, котрий низку творів написав польською мовою і друкував їх у польських видання, критик зарахував і до польської літератури.

Різноманітні оцінки Франкових творів пов'язані також з історією їх опублікування і містяться у приватному листуванні. У листопаді 1892 р., перебуваючи на студіях Слов'янського семінару Ватрослава Ягича й готуючись до захисту докторської дисертації, Франко написав повість «Dla ogniska domowego», про що зізнався в листі до Яна Карловича від 7 грудня 1892 р.: «Перебуваючи у Відні і займаючись трохи славістикою, вечорами я написав повість. Тло її — недавні події в Галичині, а саме — скандальний факт продажу дівчат до закордонних публічних домів і отой також скандальний процес, який відбувся кілька років тому над п. Вайс, що під вивіскою пансіонату тримала публічний дім для золотої молоді — цивільної та військової».

Усі ці скандальні речі у повісті прикриті ніби туманом; драма перенесена з суспільного ґрунту у план психологічний, так що, на мою думку, цензура не буде чинити перешкод» [7, т. 49, с. 369].

Очевидно, скрутна матеріальна ситуація змусила Франка писати твір по-польськи. У цитованому листі до Карловича він не приховував цього: «Я, звичайно, як добрий батько хотів би це моє дітище добре влаштувати, тим більше, що, залишивши роботу в “Kurjerze Lw[owskim]” і готуючись до захисту на ступінь доктора, потребую грошенят як для свого перебування у Відні, так і для утримання дружини і дітей у Львові» [7, т. 49, с. 369]. Просив адресата посприяти публікації повісті у варшавських часописах.

Можна припустити, що повістю письменник вступив у своерідну гру з польським читачем, прекрасно знаючи смаки передбачуваної аудиторії, її повсячасну потребу чогось нового, незвичного, сенсаційного (дослідники не випадково кваліфікували жанр твору як сенсаційний роман [див.: 8, с. 23]). З одного боку, у повісті присутні добре знайомі польському читачеві матеріально влаштовані й зовнішньо привабливі персонажі, звичні ідеали (родинне щастя, діти, підвищення по службі тощо), актуальна проблема емансипації жінки, з другого, — характерні для Франкової творчості кризові психічні стани розпачу й страждання, соціального й морального приниження [див.: 6, с. 15, 16], а також злочин і катарсис, що є наслідком переступу, суїцидаль-

ний мотив. Григорій Вервес свого часу зазначив: «Пишучи повість польською мовою, Франко використовував польську національну традицію, рахувався із сучасними вимогами польської літератури, навіть естетичними настановами такої поміркованої газети, як “Kurjer Warszawski”, але водночас і відходив від цих традицій, створював новаторську, оригінальну повість, застосовуючи при цьому досвід української літератури і тим самим збагачуючи польську» [1, с. 203].

Справи з опублікуванням повісті не просувалися, і в листі до Драгоманова від 20 грудня 1892 р. Франко скаржився: «На роман свій я починаю тратити надію. У Відні читав його один поляк і дуже хвалив, а тут прочитала моя жінка, у котрої в тім пункті дуже вірне чуття, і значно охолодила мене. Дав тепер рукопись Вислоухові, почую, що він скаже» [7, т. 49, с. 371]. З наступним листом до того ж адресата (14 січня 1893 р.) зізнавався: «З романом своїм усе ще не можу дійти до ладу. Вислоух прочитав його в один вечір і виразився, що се найлучча річ з усіх моїх писань, йому звісних. Згодився друкувати в “Kurj[erze] Lw[owski]”, та от ніяк не найду місця для нього в Варшаві, відки головню можна надіятися якогось людяного гонорару» [7, т. 49, с. 376–377].

Тим часом, відгукнувшись на прохання Франка, Карлович у листі від 3 січня 1893 р. повідомляв, що видавець «T. Paprocki pragnie wydać powieść Waszą i prosi o niezwłoczne jej przysłanie do księgarni A. Zwolińskiego i sp. w Krakowie» («Т. Папроцький прагне видати Вашу повість і просить негайно її надіслати до книгарні А. Зволінського і Сп[ілки] в Кракові») [4, № 1617, арк. 523].

Однак 25 лютого 1893 р. Папроцький повідомляв Франкові: «Вашу повість “Dla ogniska domowego” я одержав, але з великою прикрістю змушений вельмишановному панові повідомити, що тут її важко буде продати. Хоча вона, на мою думку, і цілком моральна, та все ж таки в закінченні увесь ефект доброго початку губиться, від чого стає вона навіть неморальною. Я пропонував її трьом тутешнім революційним виданням, але жодне не наважилося через ці причини її купити. Дуже сумніваюся, чи вельмишановний пан знайде десь тут для неї відповідне пристанище. Я б її видав такою, яка є, але не зможу заплатити Вам більше, як за відбитку, тобто 75 крб. сріблом, що було б для Вас кривдою» [4, № 1612, арк. 638. Зважаючи на дуже нерозбірливий почерк Папроцького, його листи тут і далі цит. за: 3, с. 75].

Не зумівши надрукувати твір у жодному варшавському виданні (у журналі «Głos», наприклад, вже була повість подібного змісту), Папроцький вирішив опублікувати його окремою книжкою, проте на заваді стала варшавська цензура. У листі до Франка від 1 травня 1893 р. видавець пояснював рішення цензурного комітету не цілком моральною тенденцією повісті: «Найбільший закид, який вельможному панові роблять ті особи, що читали повість, але не дозволяли її друкувати, полягає в тому, що характеристика деяких осіб є фальшивою. З двох торгівок живим товаром одну показуєте як зіпсуту жінку, а до другої викликаєте жалість та співчуття замість того, щоб викликати відразу або презирство. Вплив повісті, в якій зідеалізовано злочинну торгівку, дуже шкідливий. Може, що-небудь зміните і поправите?» [4, № 1612, арк. 661–664; 3, с. 75].

Жодних змін і поправок за порадою Папроцького Франко не вносив, переклав повість українською мовою та опублікував її повністю 1897 р. Польськомовний

варіант твору вперше вийшов друком лише 1981 року у 19 томі 50-томового Зібранні творів Франка.

Отже, фактів прижиттєвої рецепції Франкових прозових творів зафіксовано не надто багато. Окрім польських письменників, критиків, редакторів, видавців (Ожешко, Вислоуха, Папроцького, Василевського), критичні відгуки про твори Франка в польській пресі залишили українські (Кониський, Масляк). У більшості відгуків містяться високі оцінки прозових творів письменника, насамперед повістей «*Voia constrictor*», «Захар Беркут», «*Dla ogniska domowego*», оповідання «На дні», збірки «В поті чола»; відзначено поглиблення психологізму й філософічності Франкових творів у контексті українського письменства, вболівання за долю особистостей різних національностей та соціальних станів. Українські реципієнти закидали Франкові тенденційність у моделюванні дійсності, нехтування формою, зловживання натуралістичними описами. Не вельми приємні колізії виникли в письменника при намаганні опублікувати свої твори («*Lelum i Polelum*», «*Dla ogniska domowego*») у польськомовній пресі. Редактори відмовлялися друкувати їх, не завжди розуміючи глибину Франкових інтенцій і — скажемо відверто — боячись конкуренції з боку талановитого письменника з недержавної нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вервес Г. В інтернаціональних літературних зв'язках: Дослідження / Григорій Вервес. — К.: Дніпро, 1983. — 383 с.
2. Вервес Г. Повість Івана Франка «*Lelum i Polelum*» / Григорій Вервес // Міжслов'янські літературні взаємини. — К.: Вид-во АН УРСР, 1963. — Вип. 3.
3. Вервес Г. Проблематика польських повістей І. Франка / Григорій Вервес // Рад. літературознавство. — 1963. — № 3.
4. Відділ рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. — Ф. 3.
5. Возняк М. З історії «Леся і Полеся» / Михайло Возняк // Возняк М. З життя і творчості Івана Франка. — К.: Вид-во Акад. наук УРСР, 1955.
6. Тодчук Н. Роман Івана Франка «Для домашнього вогнища»: простір і час / Наталія Тодчук. — Л., 2002. — 204 с.
7. Франко І. Зібрання творів: У 50 томах. — К.: Наук. думка, 1976–1986.
8. Цапенко І. Про художні особливості повістей Івана Франка / І. Цапенко // Дослідження творчості Івана Франка. — К.: Вид-во АН УРСР, 1959. — Вип. 2.
9. Швець А. «Більшого обожателя Вашого таланту, як я, трудно знайти» (Наталія Кобринська про творчість Івана Франка в листах до нього) / Алла Швець // Іван Франко: Тексти. Факти. Інтерпретації: Зб. наук. праць. — К.; Л., 2011. — Вип. I: Огляди. Статті. Твори. Листування. Спогади. Бібліографія.
10. [Koniski A.]. *Zarysy ruchu literackiego rusinów* // Ateneum. — 1885. — Т. 3. — Zesz. 2.
11. Maslak W. *Z zeszlórocznej literatury małoruskiej* / W. Maslak // *Przegląd Powszechny*. — 1888. — Т. 17. — Zesz. 1.
12. Orzeszkowa E. *Listy*. — Warszawa; Grodno: Nakładem Towarzystwa im. Elizy Orzeszkowej oraz Instytutu wydawn. «Biblioteka Polska», 1938. — Т. II: Do literatów i ludzi nauki. — Cz. II. — 429 s.
13. Wasilewski L. *Najświeższe objawy piśmiennictwa ruskiego* // *Kurjer Lwowski*. — 1891. — № 111. — 22. IV. — S. 5. Те саме див.: Plochocki. *Najświeższe objawy piśmiennictwa ruskiego* // *Kraj*. — 1891. — № 14. — 5/17. IV. — S. 8.